

## İRAN'DA DİN PSİKOLOJİSİNİN GELİŞİM SÜRECİ\*

Muhammed Naim NAİMİ\*\*

### Özet

İran, ilmi çevresine bakıldığında Psikoloji ve Din Psikolojisi bilimine yabancı değildir. Her ne kadar bu bilim 19. Yüzyılın ürünü olarak bilinse de İslam Dünyasında ve İran'da tarih boyunca var olagelmıştır. 20. Yüzyılın ortalarına kadar ilim halkalarında İlmü'n-Nefs ve İlmü'r-Ruh veya Ruhiyat adıyla felsefe kitaplarının olmazsa olmaz bir bölümü olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada literatür taraması yöntemi ile İran'da Din Psikolojisinin dünü ve bugününe ışık tutulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelime:** Psikoloji, Din Psikolojisi, İran, İlmü'n-Nefs, İlmü'r-Ruh.

### THE DEVELOPMENT PROCESS OF PSYCHOLOGY OF RELIGION IN IRAN

### Abstract

Iran scholarship is not foreign to Psychology and Psychology of Religion science. Despite the fact that this science is commonly perceived as 19th century's product (or better siad result), it has existed throughout the History in Iran and the İslamic World. Until mid-20th century it was referred to widely by the scholars of the time as "ILM-AL-NAFS", "ILM-AL-RUH" or "RUHİYAT" and being an imperative chapter of philosophy books. In this study with the literature screening method I'll be trying to shed light an Iran's Psychology of Religion's yesterday and today.

**Key Words:** Psychology, Psychology of Religion, Iran, Ilm-al-Nafs, Ilm-al-Ruh.

---

\* Bu çalışma 2011 yılı Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda "İran'da Din Psikolojisi Çalışmaları" adlı yüksek lisans tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

\*\* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, naimi521@hotmail.com

## Giriş

Henüz daha yeni bilim olma yolunda ilerleyen Din Psikolojisi, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başından itibaren yavaş yavaş Genel Psikolojiden ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır.<sup>1</sup> Din Psikolojisi genel olarak dini olayları araştıran bir insan bilimidir. İnsanın yaşamı boyunca sergilediği davranışlarının dini niteliklerini araştırır ve inceleme konusu yapar. Bir başka deyişle dini yaşayış ve davranışları hem yapı hem ruhsal işlevleri bakımından ele alır.<sup>2</sup> Din Psikolojisi dini olayların (fenomen) izahı için Psikolojinin bütün yöntem ve metotlarını kullanarak bir sonuca varır. Dini olaylar, bireyin dini davranışı ve dini hayatı anlamına gelir. Bunlar; Allah'a (c.c.) inanmak, namaz kılmak, dua ve yakarış, kabir ve kutsal mekânları ziyaret etmek, Allah'a (c.c.) tevekkül etmek, tövbe etmek, Allah'tan (c.c.) korku duymak, yasaklar çiğnendiğinde duyulan suçluluk duygusu vb. dini menşeli duygulardır.<sup>3</sup>

Hedef kitlesi insan olduğu için dinlerin öğretileri insanlara yöneliktir. Dolayısıyla her din, insanlara kendi ana öğretisini yansıtmak ve kabul ettirmek için kutsal metinlerde bir dizi pasajlar bulundurmaktadır. Buna karşı da insanın dine yönelik düşünceleri ve davranışlarında olumlu veya olumsuz reaksiyonlar her dönemde söz konusu olagelmıştır. Aynı zamanda her dini eser, filozof-hekim ve teoloğun dinle ilgili beyanatı, Din Psikolojisini alakadar eden içeriğe sahip olması bakımından oldukça önemlidir.<sup>4</sup> Bu bağlamda İran'da doğup bölgenin İslamlaşmasından sonraki H. 5. yüzyıla kadar varlığını sürdüren Zerdüştlük dini ve kutsal kitabı Avesta da bu niteliği taşımaktadır. Avesta'nın ikinci bölümü (kitabı) Yesna'da insanın şahsiyetinden bahsedilmiştir. Orada insanın şahsiyeti dokuz bölümden müteşekkildir: Bunlardan üçü maddi, üçü esîrî (hayatı, hava) ve geri kalan üç bölümü de manevi ve ruhanidir. Bunların maddi olanı ölümle ortadan kalkar. Esîrî olanı ise bir süreliğine fani dünyanın kanunlarına göre varlığını sürdürür. Ama manevi olan yönleri ise varlığını ve işlevini idame ettirir.<sup>5</sup>

<sup>1</sup> Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yay. 2008. s. 48-49.

<sup>2</sup> Hökelekli, *Din Psikolojisi*. s. 6-7.

<sup>3</sup> Mesud Azerbaycani. "Revân-Şinasi-i Din (Kismet-i Evvel)". <http://www.hawzah.net/Hawzah/Magazines/MagArt.aspx?MagazineNumberID=6902&id=83118>. Erişim Tarihi: 23.12.2010.

<sup>4</sup> Hüseyin Peker. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yay. 2003. s. 35-36.

<sup>5</sup> Neva Abbasali-pur. "Revân-Şinasi der İran-ı Bastân (2. Bölüm)". <http://navasepantamminoo.blogfa.com/post-96.aspx>. Erişim Tarihi: 23.12.2010; Amordad Forum. "Revân-Şinasi der İran-ı Bastân". <http://www.amordad.org/forum/indexphp?topic=19316.0>. Erişim Tarih: 19.12.2010.

İran'da tarih boyunca sağlık ve fen bilimleri alanlarında olduğu gibi Felsefe ve sosyal bilimler alanlarında da bilim dünyasına büyük katkıları olan önemli şahsiyetler yetişmiş ve değerli çalışmalar yapılmıştır. Günümüzde de İran İslam Cumhuriyeti'nde, sosyal ve beşeri bilimlerde önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu araştırma, tarihi ve kültürel açıdan zengin bir geçmişe sahip olan İran İslam Cumhuriyeti'nde Din Psikolojisinin gelişim süreci ile ilgili olması sebebiyle önemlidir. Çalışmanın ana konusu olan Din Psikolojisi'nin İran İslam Cumhuriyeti'ndeki durumuna ışık tutmaya çalışmak, araştırmamız boyunca esas hedefimizdir.

### İran'da Din Psikolojisinin Gelişimi

İran'da genel anlamda Psikoloji ve özelde ise Din Psikolojisi çalışmaları 1930'lu yıllara kadar İlmü'n-Nefs veya Ahlâk, İlmü'r-Ruh veya Ahlâk adıyla İbn-i Sina, Nasîruddin Tûsi vb. âlimlerin eserleri, eser içindeki bölüm (kitap) veya risaleleri medreselerde ve ilim merkezlerinde okutulmaktaydı. Modern anlamda Psikoloji ve Din Psikolojisi ayrımı da çok eski olmamakla birlikte genel olarak Müslüman hekimler-filozoflar, sufiler ve düşünce adamları o dönemlerde kaleme aldıkları müstakil İlmü'n-Nefs ya Ahlak risaleleri ya da kitaplarını İslami geleneğe göre yazmış, yorumlamışlardır. Aynı zamanda Kuran-ı Kerim ve Hadisler bağlamında Psikoloji konularını inceleyen eserler kaleme almışlardır. Psikoloji ile ilgili yazılmış olan bu eserler İran'da Din Psikolojisinin kaynağını oluşturmaktadır. Aynı şekilde Aristo, Platon gibi Yunanlı filozofların eserlerinin çevirisi de medreselerin felsefe derslerinin olmazsa olmaz muhtevasını oluşturmaktadır.

İran'ın İslam'la karşılaşması sonrası özellikle 8. ve 9. asırlar ve daha sonraki devirlerde Ebü'-Bekr Muhammed b. Zekeriya er-Razi, Farabi, İbn-i Sina, Gazzali vb. âlimlerin insan şahsiyeti, nefis, duygular, insan fıtratı vb. psikoloji konularında ya müstakil risale veya eserlerinin bir bölümünü Psikoloji konularına tahsis ettikleri görülmektedir. Bu âlimlerin halefleri de seleflerinin geleneğini korumuş ve kaleme aldıkları eserlerinde (özellikle felsefe ile ilgili eserlerinde) muhakkak ahlak ve Din Psikolojisi konularına yer vermişlerdir. Örnek olarak ise Ebu Bekr Muhammed b. Zekeriya-ı Razi'nin "Tıbb-ı Ruhani Ruhsal Tıp", "el-Kavl fi'l-Heyülâ Kuruntular Üzerine Düşünceler" ve "el-Kavl Fi'n-Nefsi'l-'Alem Alemin Özü Üzerine Söz", Farabi'nin "Risale fi Mebadi-i Ârâ-ı Ehlü'l-Medineti'l-Fazila, İdeal Şehir Halkının Düşünceleri", Ebu Ali Ahmet b. Muhammed'in (İbn-i Miskeveyh) "Tahzibü'l-Ahlâk Ahlakı Yüceltme", "Cavidân-ı Hired, Kutsal Bilgi", İbn-i Sina'nın "Risale-i Nefs", Kitabü's-Şifa",

“Risale-i Nabz Nabız Risalesi”, “Kitabü'l-Kanun” İbn-i Sina'nın öğrencisi Behmenyâr b. Merzebân'ın “et-Tahsil veya et-Tahsilât-Öğrenme veya Eğitim”, Molla Sadra'nın “Esfâr-Yolculuklar (İlmü'n-Nefs bölümü, Psikoloji Bölümü)”, Sa'di-i Şirâzî'nin “Gülistan” ve “Bûstan” adlı eserleri, Nizami-i Gencevi'nin “Heşt-Behişt-Sekiz Cennet” vb. düşünür, hekim, arif ve şairlerin eserlerini örnek göstermek mümkündür. Bu âlimler konuları, genel olarak İslam dini perspektifinden ve özellikle Psikoloji alanıyla ilgili Yunanlı düşünürlerin düşüncelerini göz önünde bulundurarak incelemişlerdir.

Yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğinde çeviri ve tahkiki yapılan “İlmü'n-Nefs ya Revân-Şinasi-i Sadrü'l-Muteelihîn-İlmü'n-Nefs veya Molla Sadra'ya Göre Psikoloji” eserinin 1. cilt önsözünde Cevâd Muslih İslam dünyasında çalışılan Psikoloji (Din Psikolojisi) konusunda<sup>6</sup> insan nefsinin (ruh) araştırılmasının her şeyden daha zor olduğunu, insan nefsinin sadece yansımalarının (davranışlarla dışa vurumu) incelenmesi ve bunlar üzerinde fikir yürütmelerin özellikle Batıda son yüzyılda Psikoloji ilmi başlığı dâhilinde çalışıldığını yine sözü edilen çalışmaların İran topraklarında da son yıllarda yaygınlaşmakta olduğunu bildirerek konuya şöyle devam etmiştir:

*“Zengin kültürel, fikri ve manevi geçmişimize baktığımızda şunu görüyoruz ki doğuda özellikle İran'da iki tür Psikoloji'den bahsedilebilir. Doğudaki bu iki tür Psikoloji özgünlüğüyle Batıda çalışılmakta olan Psikolojiden tamamen farklıdır. Bunlardan birincisi İlmü'n-Nefs-i Akli ve Felsefi'dir. Bu Psikoloji çalışmalarında akıl ön planda tutulmakta, nefis istidlal yoluyla analiz edilmekte ve nitelendirilmektedir... Aristo ile başlayan bu gelenek, İslam dünyasında özellikle İbn-i Sina'nın “Şifa” eserinin altıncı bölümünü buna tahsis etmesi ve nefsi bu şekilde tarif ve tasvir etmesiyle zirve yapmıştır. Bu çalışma Akli ve İstidlali Psikoloji alanında İslam dünyasında en derli toplu eser olup daha sonraki dönemlerde bu alanda çalışma yapanlar bir bakımdan Şeyhü'r-Reis'in (İbn-i Sina) öğrencisi sayılırlar.*

*Müslümanlar arasında yaygın olan ikinci tür Psikoloji geleneğinin ise öncelikli kaynağı vahiy ve ikincisi veli ve ariflerin gözlemlerine ve incelemelerine dayanmaktadır. Bu tür Psikoloji geleneğinde “Kendini (nefsini) tanıyan Rabbini tanır” hadisi Allah'ı (c.c.) tanımanın anahtar noktasıdır. Bu, bir taraftan günümüz Psikolojisine benzemektedir. Buna göre, İslami Psikoloji geleneği ve modern psikoloji geleneği gözlem ve tecrübeye dayanır. Ama bu iki anlayış (Batı Psikolojisi ve İslami Psikoloji) iki zıt*

<sup>6</sup> Cevâd Muslih. *İlmü'n-Nefs ya Revâ-Şinasi-i Sadrü'l-Muteelihîn*. Tahran: İntişarat-ı Danişgâh-ı Tahran. 1973. s. I-II.

*kutuplarda bulunmaktadır. Gözlem ve tecrübe Batı Psikolojisinde sadece dışa yansıyan davranış ve olgulara bağlı bulunarak incelenirken Ariflerin Psikoloji anlayışı bakımından yaptıkları gözlem ve tecrübe deruni bütünlüğe bağlı olup içe dönük araştırmalarla incelenir. Bunu da arif kendi ruhunun derinliklerine (iç gözlem) ve nefsinin en derin köşesine irfan nuru ve ilahi feyiz ile inerek gerçekleştirir. Gözlem yeni Psikolojide duyular vasıtasıyla yapılmaktadır. Ariflerin Psikoloji (İlmü’n-Nefs-i İrfani) anlayışında ise içsel ve deruni duyular, özellikle kalp gözüyle incelemeler yapılır. Bütün tasavvuf ve irfan büyükleri bu tür Psikolojiye (İlmü’n-Nefs) yönelmişlerdir. Kuvoetü’l-Kulub-Kalp Gücü, Risale-i Kışriyye ve Keşfü’l-Mahbub gibi tasavvuf âleminin tanınmış risaleleri çoğunlukla içsel keşif, insani nefsin deruni boyutlarıyla, nihayette insan vücudunun merkezine ulaşmaya ki bu, nefsin en yüce köşesi olan kalbiyle uğraşmışlar ve incelemelerini bu yoldan yapmışlardır...”*

20. yüzyıla gelindiğinde bu alanda özgün çalışmaların az da olsa yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar genel olarak İslami gelenek ve perspektif içerisinde yapılmıştır. Bu dönemde yazılan kitaplarda göze batan önemli bir özellik ise Din Psikolojisiyle ilgili çalışmaların Din Felsefesi gölgesinde yapıldığı gerçeğidir. Bugün de durum çok farklı değildir. Din Psikolojisi çalışmaları genel psikoloji, felsefe, ahlak gibi bilimlerin gölgesinde çalışılmaktadır. Nasrullah Babu’l-Hevâici’nin 1966 yılında basılan “Ruh Der Kalem-rev-i Din ve Felsefe/Ruh Felsefe ve Din Çalışmaları Gölgesinde” adlı eseri, Cafer Subhani’nin “Asâlet-i Ruh az Nazar-ı Kuran/Kuran’a Göre Ruhun Asilliği” (1979), Hasan Hasan-zade Amili’nin 1983 yılında üç cilt olarak kaleme aldığı “Marifet-name” si vb. eserleri 20. yüzyıl İran’ında Din Psikolojisi çalışmaları literatürü kapsamında ele alınabilecek nitelikte eserlerden bazılarıdır.

İran İslam Devrimi’nden önce Din Psikolojisi her ne kadar medrese ve ilim merkezlerinde Psikoloji ve Felsefe dersleri kapsamında okutuluyor ve çeviriler yapılıyor olsa da modern manada İran’da Din Psikolojisi çalışmaları (İslami Psikoloji) Şehit Murteza Mutahhari, Allame Misbah Yazdi, Seyyid Muhammed Bakır Hüccet gibi âlimler tarafından başlatılmıştır. Bu âlimler genel olarak Felsefe, Tefsir ve Psikoloji alanında yetişmiş kişilerdir. Mutahhari gibi âlimler eserlerini seleflerinin geleneği üzerine yazmış, vaaz ve konuşmalarında insanın fitratı, duyguları, düşünceleri, davranışları, idrak vb. konulara değinmiş ve verdikleri derslerde de eslaf çizgisini takip etmiş, Din Psikolojisi konuları üzerine durmuşlardır. Fakat Din Psikolojisinin bir bilim olarak görülmesi ve bu bilime yönelik Allâme Misbah Yazdi, Ustad Seyyid Muhammed Garavi gibi âlimlerin kurdukları Müessesesi-i der Rah-ı Hak- Hak Yolunda Müessesesi ve

Püjûhiş-kede-i Hevze ve Danişgâh Havza ve Üniversite Enstitüsü kuruluşlarında yaptıkları çalışmalar, verdikleri dersler ve gösterdikleri olağanüstü çabalarıyla Din Psikolojisi çalışmaları biraz canlanmaya başlamıştır.<sup>7</sup>

“Püjûhiş-kede-i Havza ve Danişgâh” kurumu 1982 yılında Ustad Seyyid Muhammed Garavi başkanlığında Ustad Seyyid Muhammed Garavi ve arkadaşlarının gayretleriyle kurulmuştur.<sup>8</sup> Bu müessese bünyesinde Din Psikolojisiyle ilgili özgün eser, tercüme ve yüzlerce makale çalışması yapılmakta ve ülke çapındaki dergi ve süreli yayınlarda yayınlanmaktadır. Bu kurumda yapılan önemli çalışmaların başında Seyyid Muhammed Garavi ve arkadaşları tarafından 1990–1993 yılında iki cilt olarak yayınlanan “Mekteb-ha-ı Revân-Şinasi ve Nakd-ı Ân C. 1 ve 2-Psikoloji Ekolleri ve Tenkitleri 1 ve 2. Cilt ” gösterilebilir. Aynı şekilde iki cilt halinde başta Nesir Bî-riyâ, Ali Misbah, Murteza Âkathrani vd. bulunduğu bir gurup âlim tarafından yazılan ve 1995–96 yılında yayınlanan “Revân-Şinasi-i Rüşd Bâ-Nigeriş Be-Menâbi’-i İslami C.1 ve 2-İslam Kaynaklarına Göre Gelişim Psikolojisi 1 ve 2. Cilt” vb. eserleri ve kurulduğu günden beri ülke dergilerinde yayınlanmakta olan birçok makaleyi gösterebiliriz.

İran’da Din Psikolojisiyle ilgili ilk çalışmalardan bir kısmı ya İbn-i Sina, Molla Sadra gibi İslam âlimlerinin veya Aristo gibi eski filozofların konuyla ilgili risalelerini veya kitaplarındaki ilgili bölümleri araştırarak kitaplaştırmak şeklinde olmuştur. Buna örnek olarak Musa Amid’in (موسى عميد) İbn-i Sina’nın “Risale-i Nefs” eserinin çevirisi ve üzerine yaptığı tahkiki, Ali Ekber Şehabi’nin yine İbn-i Sina’nın “Kısmeti ez Ta’birü’r-Rüya/Rüya Tabirinden Bir Kısım” eserinin çeviri ve tahkiki, Molla Sadra’nın “Esfar/Yolculuklar” adlı eserinin psikoloji bölümünün “İlmü’n-Nefs ya Revân-Şinasi-i Sadril-Müteelihîn-İlmü’n-Nefs veya Molla Sadra’ya Göre Psikoloji” ismiyle Cevâd Muslih tarafından tercüme ve tahkiki vb. eserler gösterilebilir.

Sonraki dönemlerde İran’da Din Psikolojisi ile ilgili yapılan çalışmaların bir başka türü de diğer ülkelerde yazılmış bu alandaki eserlerin Farsça’ya çevrilmesi şeklinde olmuştur. Bu çeviriler hem İslam ülkelerinde -özellikle Arap ülkelerinde- İlmü’n-Nefs, İlmü’n-Nefs-i İslami gibi isimlerle yapılan çalışmaların

<sup>7</sup> Muhsin Azizi. “Revân-Şinasi İslami.” <http://mohsenazizi.blogfa.com/post-3237.aspx>. Erişim Tarihi: 03.06.2011; Seyyid Naki Kazevi. “Revân-Şinasi-i İslami.” [http://www.andishegom.com/Files/olumes\\_lamic.php?idVeiw=1902&level=4%subid=1902](http://www.andishegom.com/Files/olumes_lamic.php?idVeiw=1902&level=4%subid=1902). Erişim Tarihi: 28.12.2010.

<sup>8</sup> Püjûhiş-kede-i Hevze ve Danişgâh. “Nigâhi be Gürûh-i Revân-Şinasi Püjuhiş-kede-i Hevze ve Danişgâh.” <http://hawzah.net/Hawzah/Articles/Articles.aspx?LanguageID=1&d=78022&SubjectID=77795>. Erişim Tarihi: 02.01.2011.

çevirisi, hem de Batı ve Amerika’da konuyla ilgili kaleme alınmış eserlerin çevirisi şeklinde öne çıkmaktadır. Fakat bu eserlerin sayısını Psikoloji alanında yapılan çalışmalar kadar olduğunu söylemek pek kolay değildir. Buna rağmen günümüzde Amerika, Avrupa ve İslam dünyasında (genel olarak Arap dünyası) yapılan Din Psikolojisi literatürünün neredeyse tamamı Farsça’ya çevrilmektedir. Bu konuda yapılan çeviri eserlere birkaç örnek vermek gerekirse; William James’in eseri “Din ve Revân ve Nefis-Ruh” adıyla Mehdi Kaini tarafından 1964 yılında, Tantavi b. Cevheri’nin “‘Âlem-i Ervâh/Ruhlar Âlemi” adlı eseri Habibullah Âmûzgâr tarafından 1976 yılında, Eric Fromm’un eseri 1980 yılında Ârsen Nazariyan tarafından “Revân-Kâvi ve Din Psikanaliz ve Din” adıyla yapılan çevirilerini gösterebiliriz.

Son on yılı aşkın bir süreden beri İran’da Din Psikolojisiyle ilgili telif ve çeviri eserlerin sayısının arttığı görülmektedir. Buna örnek olarak şu kitapları gösterebiliriz: İran’da ilk defa Din Psikolojisi adı altında özgün bir eser olan “Der-âmedi ber Revân-Şinasi-i Din/Din Psikolojisine Giriş” 2006 yılında Mesud Azerbâycani ve Seyyid Mehdi Musevi-asl tarafından kalem alınmıştır. Elif Savar tarafından çevirisi yapılan David Fontana’nın “Revân-Şinasi, Din ve Maneviyet/Psikoloji, Din ve Maneviyat” adlı eseri 2006 yılında yayınlanmıştır. Efsâne Neccâriyân tarafından tercüme edilen Carl Williams’in “Din ve Revân-Şinasi/Din ve Psikoloji” adlı eseri 2010 yılında yayınlanmıştır. Müctebâ İhsan-meniş’in kaleme aldığı “Nakş-ı Din der Behdâşt-ı Revân/Dinin Ruh Sağlığı Açısından Rolü” adıyla 2003 yılında ve Seyyid Ali Mer’âşi’inin yazdığı “Behdâşt-ı Revân ve Nakş-ı Din/Ruh Sağlığı ve Dinin Rolü” eseri 2008 yılında yayınlanmıştır. Buna benzer onlarca telif ve çeviri eser örnek gösterilebilir.

Ayrıca günümüz İran’ında Din Psikolojisi çalışmaları “Müessesesi-i Âmûzişi ve Perverişi-i İmam Homeyni/İmam Humeyni Eğitim ve Araştırma Kurumu” ve “Püjûhiş-Kede-i Havza ve Danişgâh-Havza ve Üniversite Enstitüsü” vb. daha çok İslami ve insani bilimlerle ilgili araştırma ve tahkikler yapan üniversite ve dini kuruluşlar bünyesinde düzenli olarak devam etmektedir.<sup>9</sup> Din Psikolojisi müstakil bir bilim dalı olarak okutulmamakla birlikte Psikoloji ve İnsan Bilimleri bölümü bünyesinde ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Bu kurumlarda yetişen veya bu müesseselerde hocalık yapan ilim adamları tarafından birçok önemli çalışma (kitap ve makale) yapılmakta ve yayınlanmaktadır.

<sup>9</sup> Kazevi. “Revân-Şinasi-i İslami.”

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz müesseseler haricinde Din Psikoloji çalışmaları, Genel Psikoloji ve psikolojinin alt dallarıyla ilgili resmi veya özel dernekler tarafından yürütülen seminer, paneller ve sempozyumlar ile devam etmektedir. İran Psikoloji Derneği'nin 2011 Mayıs ayının başlarında gerçekleştirdiği 1. Uluslararası Psikoloji, Din ve Kültür Kongresi, yine aynı derneğin 2011 yılı Eylül ayının sonunda gerçekleştirdiği 1. Uluslararası Çocuk ve Ergen Psikolojisi Kongresi (Sosyal Psikoloji ve İslami Psikoloji Verilerine Göre) gibi ilmi toplantıları örnek gösterebiliriz.<sup>10</sup>

Bunun yanında genel olarak felsefe, sosyal bilimler ve Psikoloji alanında yayın yapan dergilerde ve Din Psikolojisi dergisinde konu ile ilgili makaleler de yayınlanmaktadır. Dini Psikoloji makalelerinin de Din Psikolojisinin genel durumu gibi son on-on beş yılı aşkın bir süredir dergilerde daha fazla yayınlanmaya başladığı görülmektedir. Din Psikolojisi konularını içeren dergilerden bazıları:

1. Fasl-nâme-i Revân-Şinasi ve Din-Din Psikolojisi Dergisi
2. Fasl-nâme-i Revân-Şinasi der Te'âmül bâ Din-Psikoloji ve Dinle Uyumu Dergisi
3. Fasl-nâme-i Terbiyet-i İslami-İslami Eğitim Dergisi
4. Fasl-nâme-i Marifet-Marifet Dergisi
5. Fasl-nâme-i Hevze ve Danişgâh-Havza ve Danişgâh-Üniversite Dergisi
6. Fasl-nâme-ı Mutâli'ât-ı İslam ve Revân-Şinasi-İslam ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi
7. Fasl-nâme-i Mutâli'ât-ı Revân-Şinahti-Psikolojik Araştırmalar Dergisi
8. Fasl-nâme-i Heft Âsumân-Yedi Gök Dergisi
9. Fasl-nâme-i Hired-nâme-i Hemşehri-Hemşehri Felsefe-Hikmet Dergisi
10. Fasl-nâme-i Basiret-Basiret Dergisi
11. Fasl-nâme-i Kitab-ı Mah Din-Aylık Din Kitabı Dergisi
12. Fasl-nâme-i Nâme-i Furûğ-ı İlm-İlim Işığı Defteri Dergisi vb.

<sup>10</sup> Encümen-i Revan-Şinasi-i İran. "Tarihçe-i Revan-Şinasi-i İctima'i der İran." <http://www.iranianasp.org/Pages/NewsItem.aspx?ID=93>. Erişim Tarihi: 23.12.2010.



Yukarıda liste halinde verilen dergiler haricinde birçok dergide Din Psikolojisi alanında yazılmış olan makaleler yayınlanmaktadır. Din Psikolojisi ile ilgili yazılan makaleler ve çalışmaların sayısı son yıllarda ciddi manada artış göstermiştir.

Psikoloji ve Din Psikolojisi alanında yapılan çalışmalar ve özelliklerinden bahsettikten sonra şu önemli hususların da gözden kaçırılmadan zikredilmesi gerekir. Genel olarak İran'da Din Psikolojisi çalışmaları üzerinde duran ilim adamlarını şu iki kategoride toplayabiliriz: Birincisi medrese eğitimi almış kişilerin yaptıkları araştırmalar ve incelemeler, ikincisi ise genel anlamda psikoloji ilmiyle (genel psikoloji ve alt dalları) uğraşan kişilerin Din Psikolojisi çalışmalarıdır. Medrese menşeli hocaların da genel olarak Felsefe, Ahlak, Tefsir İlimleriyle uğraşanları Din Psikolojisine daha çok yönelmektedirler. Medresede okuyan ve kendilerini Din Psikolojisi çalışmalarına adayın hocaların bir başka özellikleri ise eğitim hayatlarının bir veya iki devresinde (lisans, yüksek lisans ve doktora) Sosyoloji ve İnsan bilimleri, Felsefe ve Ahlak, İslam Felsefesi (Din Felsefesi) veya Psikoloji (Genel Psikoloji, Klinik Psikoloji vb.) eğitimi almış olmalarıdır. Diğer yandan Psikoloji ve alt dalları ile iştigal eden bilim insanlarının bir şekilde telif, tercüme veya istifade ettikleri kaynaklar yoluyla Din Psikolojisi'ne katkı sağladıkları görülmektedir. Kendileri psikolojinin bir başka alanıyla uğraşanların da Din Psikoloji hakkında özgün veya tercüme eser (eserler ve çalışmalar) vermeleri, kanaatimizce halkın genel olarak din ve mezhebine bağlı bir hayat tarzına sahip olmasından ve İran İslam Cumhuriyeti'nin genel olarak dini bir yapıda olmasından yani İran'ın bir İslam Devleti olmasından kaynaklanmakta olabilir. Din Psikolojisi çalışmaları her ne kadar kurumsal anlamda yeterli seviyede olmasa da İranlı bilim insanları tarafından çalışılmaktadır. Bu çalışmalar, halkın dindarlığını baz alan ve yaşamlarındaki dini meseleler, ritüeller ve inançları hakkında yapılan araştırmalar ve incelemeler şeklindedir.

Bu çalışmalara rağmen modern bir bilim olarak Din Psikolojisinin İran'daki seyri yine İran'da Psikolojinin izlediği yoldan farklı değildir. Hatta bu alanda yapılan çalışmalar Psikoloji çalışmalarından biraz daha yavaş ilerlemekte ve az miktarda olduğu görülmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla dini ilimlerin önceki dönemlerden iki kat daha fazla çalışıldığı ve önem kazandığı da göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir. Din Psikolojisi çalışmaları da diğer dini ilimler gibi 1979 sonrası yıllarda biraz olsun canlanmıştır. Ama buna rağmen çok ciddi manada geliştiği, işlendiği ve

çalışıldığını söylemek oldukça zordur. Yukarıda ismini zikrettiğimiz “Din Psikolojisine Giriş” kitabının yazarları eserin önsöz kısmında bu alanla ilgili kaygılarını şöyle dile getirmişlerdir:<sup>11</sup>

*“Bugün Amerika Psikoloji Derneği’nde (America Psychological Association) Din Psikolojisine müstakil bir bölüm ayrılmış, bu alanda ilmi yayınlar, internet siteleri, sempozyumlar ve özel toplantılar yapılmakta ve gün geçtikçe bu alana olan rağbet artmaktadır. Dolayısıyla Din Psikolojisi saygın üniversitelerin birçoğunda resmi bir ders olarak yerini almıştır. Hatta bazı ilmi kurumlarda uzmanlık dalları seviyesinde sayılmaktadır.*

*Buna rağmen İran’daki Psikoloji çevresinde Din Psikolojisi istenildiği şekilde yer edinmediği gibi bu alanda yapılan özgün ve önemli bir çalışma veya tercüme eserin yayın piyasasında bulunmadığı gözükmemektedir. Tabi ki bu konuda ve bu alana bağlı konularda birçok makalenin bulunmakta ve bu alana özgü ilmi toplantı ve sempozyumlar yapılmaktadır. Bu durum da İslam Devrimi sonrası, dinin halkın hayatına daha fazla yer bulmasından dolayı dindarlığın gözden geçirilmesinin daha fazla hissedilmeye başlamasıyla gerçekleşmiştir. Devlet kurumları ve özel kurumlar dindarlıktaki bu kitlesel dalgalanma ve değişimi sezen iş yeri sahipleri ve yöneticileri, kriterlerini halkın anlayışını baz alarak oluşturmuşlardır. Dindarlık derecesinin ölçümü doğal olarak teorik altyapı olmadan -ki bu altyapının önemli bir bölümü Din Psikolojisi’nin konuları kapsamında değerlendirilir- düşünülmesi mümkün olmadığı gibi düşünüldüğünde de temelsiz kalacaktır.”*

İslamiyet öncesi ve sonrası İran’ına bakarak rahatlıkla şunu söyleyebiliriz: İran ve civarı ülkeler Psikoloji ve Din Psikoloji konularına çok eski zamanlardan beri aşına olup bu konuda zengin bir birikime sahiptirler. Konuyu İran bağlamında düşündüğümüzde günümüzde Psikoloji ve Din Psikolojisi ile ilgili önemli ve değerli çalışmalar kaleme alındığı ve ilim camiasına sunulduğu görülmektedir.

### **Değerlendirme ve Sonuç**

Din Psikolojisi kurumsal anlamda İran üniversitelerinde daha henüz yerleşmemiş olsa da eskisi gibi Felsefe, Ahlak, İrfan ve Psikoloji bilimleri bünyesinde çalışılmaktadır. Son yıllarda ise Din Psikolojisi, bir bilim dalı olarak bilinmeye başlamıştır. Din Psikolojisi ismiyle telif ve çeviri çalışmalar yapılmaktadır. Son on yıl içerisinde Din Psikolojisi çalışmaları genel olarak dinin

<sup>11</sup> Mesud Azerbaycani v.dğr. *Der-âmedi ber Revan-Şinasi-i Din*. Tahran: İntişarat-ı Samt. 2006. s. 1-2.

ve dini ritüellerin insan sağlığı ve hayatı üzerindeki etkisi gibi direkt insanın ruhsal ve fiziki sağlığı odaklı özgün çalışmalar ve çevirilerin oldukça çok yapıldığı görülmektedir. Bunda İranlı Klinik Psikologları, Rehber Psikologlar ve Psikiyatristlerin yapmakta oldukları Din Psikolojisi çalışmalarının rolü de bulunmaktadır. Bu konuda rağbetin artmasına asıl etkenin, halkın dini konulara ilgi duyması olduğu kanaatindeyiz.

Günümüz İran İslam Cumhuriyeti'nde Din Psikolojisi alanında onlarca telif eser yayınlanmaktadır. Aynı şekilde alanla ilgili onlarca ve yüzlerce eser tercümesi yapılarak bilim çevresi ve halkın hizmetine sunulmaktadır. Çevirişi yapılan eserler genellikle ABD ve AB ülkelerinde yapılan çalışmalardan oluşmaktadır. Arap ülkelerinde yazılan Din Psikolojisi ile ilgili eserlerin tercümesi ise Batı ülkelerinde yapılan eserlerin tercümesini takip etmektedir.

Sonuç olarak her ne yönde ve boyutta çalışılsa çalışılsın son yıllarda İran'da Din Psikolojisine olan rağbet artmakta, buna paralel olarak Din Psikolojisi çalışmaları giderek yukarı doğru ivme kazanmaktadır. Halkın bu alana olan rağbetinin artması sebebiyle Din Psikolojisi alanında yapılan çalışmaların kısa sürede üst üste birkaç defa yayınlandığı görülmektedir.

## Kaynaklar

- Abbasali-pûr, Neva. "Revân-Şinasi der İran-ı Bastân (2. bölüm). <http://navasepantamminoo.blogfa.com/post-96.aspx>. Erişim Tarihi: 23.12.2010.
- Amordad Forum. "Revan-Şinasi Der İran-ı Basitan". <http://www.amordad.org/forum/index.php?topic=19316.0>. Erişim Tarihi: 19.12.2010.
- Azerbaycani, Mesud. "Revân-Şinasi-i Din (Kismet-i Evvel)". <http://www.hawzah.net/Hawzah/Magazines/MagArt.aspx?MagazineNumberID=6902&id=83118>. Erişim Tarihi: 23.12.2010.
- Azerbaycani, Mesud ve Musevi-asl, Seyyid Mehdi. *Der-âmedi ber Revân-Şinasi-i Din*. Tahran: İntişarât-ı Samt; Kum: İntişarât-ı Püjûhiş-gâh-ı Havza ve Danışgâh. 2006.
- Azizi, Muhsin. "Revan-Şinasi İslami." <http://mohsenazizi.blogfa.com/post-3237.aspx>. 03.06.2011.
- Encümen-i Revân-Şinasi-i İran. "Tarihçe-i Revân-Şinasi-i İctima'i Der İran". <http://www.iranianasp.org/Pages/NewsItem.aspx?ID=93>. Erişim Tarihi: 23.12.2010.

- . "Hemâyiş-ha-ı Revân-Şinasi". <http://iranpa.org/Portal/Default.aspx?tabid=431>. Erişim Tarihi: 16.06.2011.
- Genci, Hamza. *Revân-Şinasi-i Umûmi*. Tahran: İntişarât-ı Savalan. 32. Baskı. 2005.
- . *Mebâni-i Revân-Şinasi-i Umûmi*. Tahran: Neşr-i Revân. 14. Baskı. 2009.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları. 2008.
- İsmaili, Ali Şayiste ve Siyaveş-Guderzi, Nasir. *Mebâni-i Revân-Şinasi-i Umûmi*. Tahran: İntişarât-ı Şellâk. 2007.
- Kazevi, Seyyid Naki. *Revân-Şinasi-i İslami*. <http://www.andisheqom.com/Files/olumeslamic.php?idVeiw=1902&level=4&subid=1902>. Erişim Tarihi: 28.12.2010.
- Muslih, Cevâd. *İlmü'n-Nefs ya Revân-Şinasi-i Sadrü'l-Muteelihîn*. Tahran: İntişarat-ı Danişgâh-ı Tahran. 1973.
- Mutahhari, Murteza. *İnsan-ı Kâmil*. Tahran: İntişarât-ı Sadra. 29. Baskı. 2003.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yay. 2003.
- Püjûhiş-kede-i Hevze ve Danişgâh. "Nigâhi Be Gürûh-i Revân-Şinasi Püjûhiş-kede-i Hevze ve Danişgâh". <http://www.hawzah.net/Hawzah/Articles/Articles.aspx?LanguageID=1&id=78022&SubjectID=77795>, Erişim Tarihi: 02.01. 2011.